Ю.В. Бицюра, ст. викладач

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АКЦІОНЕРНОЇ ВЛАСНОСТІ ШЛЯХОМ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Визначено ефективність реалізації акціонерної власності в межах діючого механізму екологізації виробництва в Україні. Охарактеризовано сучасний стан механізму екологізації виробництва в Україні, визначено основні напрями його удосконалення для підвищення ефективності реалізації акціонерної власності з метою забезпечення сталого економічного зростання в Україні.

Efficiency of realization of joint-stock property is certain within the limits of operating mechanism of ecologization of production in Ukraine. The modern state of mechanism of ecologization of production is described in Ukraine, basic directions of his improvement are certain for the increase of efficiency of realization of joint-stock property with the purpose of providing of sustainable economic growth in Ukraine.

Ключові слова: акціонерна власність, екологізація виробництва, стале економічне зростання.

Keywords: joint-stock property, ecologization of production, sustainable economic growth.

Формування соціально орієнтованої, екологічно безпечної ринкової економіки в Україні, потребує дотриманням інтересів не тільки теперішніх, але і майбутніх поколінь. У зв'язку з нещадною експлуатацією природних ресурсів та загостренням екологічних проблем, актуальним є удосконалення економічних відносин в системі «людина – природа».

В Україні рівень техногенного навантаження на навколишнє природне середовище є досить високим, який здійснюють переважно великі промислові АТ, які мають значну частку в загальному обсязі промислового виробництва (65,7% у 2003 р.), високий ступінь зношеності основних фондів (50-60%) та ін. Україна все ще посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води, залізної руди та інших корисних копалин на одиницю ВВП, а також за обсягами виробництва промислових відходів на душу населення.

Зараз в Україні не забезпечується *стале економічне зростання* (СЕЗ) і ефективна реалізація акціонерної власності, спрямована на здійснення екологізації виробництва. При цьому здійснюється формальний облік еколого-економічної діяльності, низький рівень екологічних податків і зборів, на вирішення екологічних проблем виділяються незначні кошти, наявна неефективна галузева структура виробництва тощо. На більшості підприємств не усвідомлена необхідність екологічного менеджменту, маркетингу, аудиту та ін.

Проблемі акціонерної власності й відповідній їй економічній формі функціонування та реалізації – акціонерним товариствам, присвячена значна кількість наукових праць. Важливий внесок у розробку проблем розвитку акціонерної власності та шляхів забезпечення СЕЗ здійснюють такі російські вчені, як Л.Абалкін, С.Глаз'єв, А.Дагаєв, М.Дерябіна, Є.Єрохіна, В.Іноземцев, Н.Кузнєцова, В.Кушлін, Р.Нурєєв, Л.Осауленко, М.Талалаєв та інші. Різноманітні аспекти впливу акціонерної власності на економічне зростання висвітлено в працях Ю.М.Бажала, В.Д.Базилевича, Т.В.Вітort, А.С.Гальчинського, В.М.Гейця, П.С.Єщенка, Б.Є.Кваснюка, А.В.Козаченка, С.І.Кудін, І.І.Лукінова, С.В.Мочерного, Б.Я.Панасюка, Н.С.Симчука, Н.О.Татаренко та багатьох інших. Закордоном проблема акціонерної власності знайшла відображення в роботах Дж.К.Гелбрейта, Д.Белла, Д.Норта, Д.Ходжсона, Т.Еггертссона й ряду інших вчених.

Накопичений світовою економічною наукою досвід стосується аналізу реалізації акціонерної власності в напрямі екологізації виробництва та забезпечення СЕЗ за умов розвинутих соціально-економічних відносин, які сформовані в США чи Західній Європі, і не може бути використаний без врахування специфіки трансформації економіки України.

Роботи вітчизняних вчених у цій галузі економічної теорії стосуються в основному проблем становлення акціонерної власності в конкретних часових умовах, переважно окремо досліджуються проблеми акціонерної власності та економічного зростання. Не повною мірою досліджені проблеми ефективної реалізації акціонерної власності в контексті екологізації виробництва та забезпечення СЕЗ в умовах трансформаційної економіки.

Мета: визначення ефективності реалізації акціонерної власності в межах діючого механізму екологізації виробництва в Україні. *Основні завдання:* визначення основних інструментів та характеристика сучасного стану механізму екологізації виробництва в Україні; визначення основних напрямів удосконалення механізму екологізації виробництва для підвищення ефективності реалізації акціонерної власності з метою забезпечення СЕЗ в Україні.

На нашу думку, ***стале економічне зростання*** – зростання обсягів і якості суспільно-корисного продукту на основі простого або розширеного відтворення та якісного удосконалення продуктивних сил і соціально-економічних відносин при ефективному використанні ресурсів та збереженні природного середовища з метою найбільш повного задоволення матеріальних і духовних потреб нинішнього та прийдешніх поколінь з урахуванням зростаючих стандартів життя людей.

Акціонерна форма власності є загальним породженням високого рівня розвитку ринкових відносин і використовується для підвищення ефективності виробництва [1, 184]. Досвід розвинутих країн показує, що саме акціонерна власність сприяє підвищенню ефективності великого капіталомісткого виробництва і виступає одним із головних факторів СЕЗ.

Для цього акціонерна форма власності має високий ступінь концентрації й централізації капіталу, дозволяє здійснювати масштабні інвестиції у підвищення якості

людського та фізичного капіталу, сприяє розробці і впровадженню нових технологій, демократизує власність, дбає про збереження та ефективне використання природних ресурсів.

Незважаючи на швидкі темпи формування акціонерної власності в Україні, зростання обсягів виробництва у 2000-2008 рр. та домінуючу частку у ВВП (близько 75%), не було здійснено достатньої маси зрушень для забезпечення СЕЗ. За індексом розвитку людського потенціалу за даними звітності ПРООН 2009 р. Україна посідала 85 місце серед 182 країн світу. За розрахунками Інституту прикладного системного аналізу НАН України наша країна знаходиться на 88 місці за індексом сталого розвитку.

Головними причинами, які привели до загрозливого стану довкілля, є: застаріла технологія виробництва, висока енергоємність і матеріаломісткість, які перевищують в два - три рази відповідні показники розвинених країн, високий рівень концентрації промислових об'єктів, несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв, відсутність належних природоохоронних систем (очисних споруд, оборотних систем водозабезпечення і т.п.), низький рівень ефективності експлуатації існуючих природоохоронних об'єктів, відсутність належних правових і економічних механізмів, які стимулювали б розвиток екологічно безпечних технологій і природоохоронних систем, відсутність належного контролю за охороною довкілля [3, 167-168].

Як зазначає А.Чухно, у процесі приватизації державного майна і нестабільності в країні, багато бізнесменів отримали у власність великі підприємства і спрямували свої зусилля не на розвиток та вдосконалення виробництва, а на максимальне використання устаткування і витрачання сировини в інтересах власного збагачення. Утворився клас олігархів, який експлуатує сировинні ресурси і виробництво в умовах сприятливої кон'юнктури на світових ринках і на цьому збагачується [4, 5].

Негативні наслідки господарювання в Україні виявляють недостатню ефективність діючого механізму, призначеного заінтересувати у здійсненні екологізації виробництва менеджерів та власників підприємств, у тому числі великих акціонерних компаній, які в значній мірі можуть забезпечувати економічне зростання і одночасно є джерелом екологічної небезпеки. Тому підвищення ефективності реалізації акціонерної власності в механізмі екологізації виробництва має бути направлене на удосконалення еколого-економічної діяльності АТ.

Для послаблення суперечностей між приватними та суспільними інтересами, необхідно здійснювати процес ***екологізації виробництва***, який передбачає розширене відтворення екологічно безпечної продукції та технологій, наукових розробок, інформації, технічних засобів і управлінських рішень для забезпечення екологічних умов виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Під екологізацією виробництва розуміють «...цілеспрямований процес перетворення економічної діяльності, метою якої є зменшення загального деструктивного впливу виробничої діяльності, виробничого споживання елементів

природи і процесу споживання товарів та послуг на навколишнє середовище» [5, 102]. Отже, цей механізм передбачає наявність системи спонукальних інструментів, що спрямовують поведінку економічних суб'єктів на здійснення ресурсозберігаючих заходів.

В основі природоохоронної діяльності лежить механізм екологізації виробництва, законодавчі основи якого були впроваджені постановою Кабінету Міністрів України №18 від 13.01.1992 «Про затвердження Порядку визначення плати і стягування платежів за забруднення навколишнього природного середовища та Положення про республіканський позабюджетний фонд охорони навколишнього природного середовища». Основним законом, що забезпечує державну політику природокористування і охорони довкілля, є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Всі інструменти механізму екологізації виробництва мають стимулювати економічних суб'єктів раціонально використовувати природні ресурси, сприяючи охороні навколишнього природного середовища. Для оцінки ефективності реалізації акціонерної власності в рамках існуючого механізму екологізації виробництва, необхідно проаналізувати дієвість сучасних економічних регуляторів природокористування.

На даний момент основу механізму екологізації виробництва становлять такі **інструменти**: 1) збори за забруднення навколишнього природного середовища і платежі за спеціальне використання природних ресурсів; 2) штрафи за порушення природоохоронного законодавства; 3) система державного фінансування природоохоронних заходів; 4) регулювання відносин власності на природні ресурси.

Формально частка екоресурсних платежів у доходах бюджету досягла досить вагомої величини: у зведеному бюджеті - 4,7-6,5% і в державному - 1,8-3,6%. Без урахування таких специфічних платежів, як рентна плата за нафту й газ (що, скоріше, є акцизним збором), і платежів цільового характеру (наприклад, за геологорозвідувальні роботи) вказана частка істотно знижується – відповідно, до 3,1-4,5% у зведеному і до 0,6-0,99% у державному бюджеті. При цьому у складі природноресурсних платежів різко домінують надходження від плати за землю (близько 70%) [6, 63-64].

Частка державних витрат на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів є незначною. Однією з причин цього є те, що видатки на збереження довкілля не віднесені до захищених статей, що призводить до "розчинення" цих коштів в доходній частині державного бюджету.

Звичайною є також практика, коли фактичні обсяги фінансування значно нижчі за передбачені в державному бюджеті. А кошти, які виділяються з бюджету на природоохоронні цілі, не дають можливості в повному обсягу реалізувати екологічні проекти. Причому більша частина державних витрат здійснюється, скоріше, для послаблення забруднення, ніж для охорони природних ресурсів. До того ж ці кошти використовуються недоцільно або не за призначенням [7, 68].

Не спрацьовує як мотиваційний засіб щодо розв'язання проблем екологізації виробництва ситуація, що склалася із штрафами за екологічні порушення. Оскільки в Україні вони встановлюються здебільшого в абсолютних показниках, що досить довгий час не підвищувалися.

На нашу думку, головним напрямом впливу на екологізацію виробництва, що забезпечить зменшення забруднення навколишнього природного середовища, збереження існуючих природних ресурсів та запобігання екологічним кризам, є капітальні вкладення на її охорону. Важливою складовою впливу на стан екологізації виробництва є інноваційність і технологічне удосконалення виробництва.

Для удосконалення механізму екологізації виробництва в Україні необхідно прискорити процес адаптації вітчизняного законодавства з питань природокористування та охорони довкілля до норм екологічного законодавства ЄС. Дотримання суб'єктами підприємницької діяльності екологічного законодавства ЄС, сприятиме зростанню конкуренто-спроможності виробників як на національних, так і на міжнародних ринках.

Аналіз ефективності реалізації акціонерної власності в межах діючого механізму екологізації виробництва, свідчить про необхідність поєднання та пошуку нових стратегічних напрямів його розвитку. З досвіду розвинутих країн відомо, що своєю ефективністю механізм екологізації виробництва зобов'язаний насамперед збалансованому поєднанню регуляторів примусово-обмежувального характеру з регуляторами стимулюючо-компенсаційного характеру. Для підвищення ефективності реалізації акціонерної власності, з огляду на характер існуючих екологічних проблем, виділимо такі основні **напрями удосконалення механізму екологізації виробництва** в Україні:

1) «озеленення» податкової системи, зокрема, завдяки: збільшенню частки природноресурсних і екологічних платежів у сумі загального оподаткування виробничої діяльності, розширенню бази оподаткування за забруднення навколишнього природного середовища;

2) посилення системи економічного стимулювання підприємств до екологічно безпечного природокористування шляхом: надання пільгових кредитів; регресивного оподаткування; податкових пільг; дотацій на екологоорієнтовані проекти; прискореної амортизації вартості основних фондів, що використовуються для покращення природокористування;

3) чітке визначення прав власності на природні ресурси;

4) впровадження спеціальних режимів інвестиційної діяльності відносно стимулювання інвесторів по сприянню розвитку екологобезпечної інфраструктури і реалізації екологічно спрямованих інвестиційних проектів;

5) удосконалення методології визначення нормативів екологічних зборів і штрафів з підвищенням їх компенсаційної ролі у відновленні довкілля, зокрема, необхідно здійснити періодичну індексацію екологічних платежів і зборів, які б враховували рівень інфляції;

6) зміна системи обліку витрат у зв'язку з повним включенням внутрішніх екологічних витрат до собівартості продукції;

7) посилення моніторингу техногенного впливу підприємств на навколишнє природне середовище, зокрема, через удосконалення засобів контролю і екологічної статистичної звітності підприємств з установленням адміністративної відповідальності їх керівників за її достовірність;

8) перехід від традиційного «техногенного» управління підприємством до управління, яке б запобігало шкідливому впливу на довкілля, тобто екологічного менеджменту;

9) формування системи екологічного аудиту, який виявляє невідповідність технологічного процесу, його результату та системи управління вимогам природоохоронних норм;

10) поглиблення наукових досліджень з проблем екологізації виробництва, зокрема, з розробки дієвого механізму стимулювання природоохоронної діяльності з боку держави.

На нашу думку, збалансоване поєднання вищезазначених стимулюючо-компенсаційних та примусово-обмежувальних інструментів дозволить підвищити ефективність реалізації акціонерної власності в межах діючого механізму екологізації виробництва. Механізм екологізації виробництва повинен містити такі інструменти, які повинні змушувати виробників обмежувати свою природоруйнівну діяльність, спонукати до впровадження екологічно безпечних способів ведення господарства, застосувати інноваційні екологоорієнтовані технології, що призведе до поліпшення якості довкілля і може стати основою для забезпечення СЕЗ в Україні.

Сучасний стан промислового виробництва в Україні характеризується не тільки соціально-економічними проблемами, а й істотним техногенним впливом на довкілля. Виникнення цих проблем пов'язане із загостренням суперечності між значним природо-ресурсним потенціалом, низьким розвитком продуктивних сил та економічних відносин.

Сучасний стан реалізації акціонерної власності в межах діючого механізму екологізації виробництва в Україні є вкрай неефективним. Зокрема, така реалізація акціонерної власності призвела до таких проблем: загальний високий рівень антропогенного навантаження на територію та забруднення навколишнього природного середовища; нераціональна галузева структура виробництва, в якій надмірно високу частку займають екологічно небезпечні природозатратні галузі; високий рівень природо- та енергоємності виробництва; високий рівень зношеності основних виробничих фондів; інноваційне відставання України від розвинутих країн; нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу країни тощо.

Аналіз сучасного стану механізму екологізації виробництва в Україні виявив такі характерні особливості його функціонування: надто тривале формування, що гальмує розв'язання багатьох проблем, які загострюються з переходом економіки на шлях СЕЗ (екологічна модернізація основних фондів, ресурсозбереження, екологоорієнтована структурна перебудова); відставання від темпів та потреб руху національних

продуктивних сил і виробничих відносин; неконструктивність щодо подолання суперечностей взаємодії суспільства з довкіллям.

Фіскальна спрямованість збирання коштів від природокористування ігнорує регулюючу, обмежувальну й стимулюючу функції і не сприяє ефективному використанню природних благ і екологізації виробництва. На нашу думку, в основі механізму екологізації виробництва повинні лежати не інструменти стягнення за забруднення довкілля, а стимули по впровадженню екологічно чистих технологій та стимулів, які б заохочували не забруднювати довкілля.

Через непослідовність, внутрішню суперечливість, фактичну невідповідність законодавчим нормам діючий механізм екологізації виробництва в Україні спрацьовує в такий спосіб, що виробникам вигідніше здійснювати різні фіскальні екологічні платежі, ніж витрати на природоохоронні заходи чи ініціювати впровадження екологобезпечних методів господарювання.

У світі існують м'який, стимулюючий та жорсткий механізм екологізації виробництва. В Україні діє м'який механізм екологізації, що стримує забезпечення СЕЗ. Передусім він спрямований на пом'якшення наслідків екологічних катастроф, запровадження стабілізаційних та компенсаційних заходів. На нашу думку, в Україні необхідно сформувати і впровадити стимулюючий механізм екологізації виробництва, що сприяє широкому використанню ресурсозберігаючих технологій, утилізації відходів, збільшенню видатків на охорону навколишнього природного середовища.

Література:

1. Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності. – К.: Логос. 2000. – 279 с.
2. Сайт Державного комітету статистики України // www.ukrstat.gov.ua
3. Забарная Э.Н., Харичков С.Р. Современная эк. политика. – Одесса. Ин-т пробл. рынка и эк.-экол. иссл.-й НАНУ, 2003. – 337 с.
4. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання // Економіка України. – 2010. – №2. – С.4–13.
5. Дорогунцов С.І., Чернюк Л.Г., Борщевський П.П., Данилишин Б.М., Фащевський М.І. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України. – К.: Нічлава, 2002. – 690 с.
6. Міщенко В. Дієвість економічних підойм екологічної політики (чи "забруднювач платить"?) // Економіка України. – 2002. – №7. – С.62-69.
7. Веклич О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання // Економіка України. – 2003. – №10. – С.62–70.